

УДК 340.1

Л. О. КОЧУБЕЙ

*Любомир Олегович Кочубей, студент IV курсу
юридичного факультету ПВНЗ «Фінансово-право-
вий коледж»*

ОЗНАКИ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК СОЦІАЛЬНОЇ СИСТЕМИ

Національна правова система кожної держави є унікальною. Це повною мірою стосується правової системи України, оскільки вона зародилася за специфічних передумов і пройшла тривалий шлях свого становлення та розвитку. Крім того, правова система є фундаментальною категорією юриспруденції. Так, на думку окремих дослідників, вона включає в себе всі правові явища, які існують у межах певної держави, зокрема: систему права і законодавства, правосвідомість і правову культуру, законність і правопорядок тощо¹. Враховуючи, це правова система була і є об'єктом багатьох фундаментальних досліджень.

При цьому не варто забувати, що правова система України, при всій своїй об'єктивній необхідності і важливості є соціальною системою. Таким чином, правова система України, як соціальна система володіє тими ж ознаками, які характерні для всіх інших соціальних систем. У цьому контексті йдеться про: цілісність, ієрархічність, інтегративність, подільність, функціональність, цілеспрямованість, емерджентність та ін. Варто звернути увагу на те, що кожна із цих ознак має самостійне змістоове наповнення та характеризує окрему площину функціонування соціальних систем і правової системи України зокрема.

Правова система України, окремі аспекти її функціонування були предметом наукових досліджень таких українських вчених, як: В. Д. Бабкіна, С. В. Бобровник, А. П. Зайця, О. В. Зайчука, М. І. Козюбри, А. М. Колодія, В. В. Копейчикова, В. О. Котюка, Л. А. Луць, Б. В. Малишева, Н. М. Оніщенко, В. Ф. Опришка, М. Ф. Орзіха, В. Ф. Погорілка, П. М. Рабіновича, В. М. Селіванова, О. Ф. Скакун та ін.

Значний внесок у дослідження правової системи зробили такі російські дослідники, як: С. С. Алексєєв, В. К. Бабаєв, О. М. Васильєв, В. М. Карташов, Д. А. Керімов, В. М. Кудрявцев, О. В. Малько, М. М. Марченко, М. І. Магузов, Ю. О. Тихомиров, Л. С. Явич та ін.

Важливими є також дослідження таких зарубіжних вчених, як: П. Арчер, А. Барак, У. Блекстоун, Р. Давід, А. Деннінг, У. Джелдарт, Е. Дженкс, Ф. Джеймс, А. Кіралфі, Р. Кросс, Х. Стіфан, Р. Уолкер, Х. Харт, А. Хайєк та ін.

Розглядаючи правову систему як різновид соціальних систем, варто зазначити, що як окрему наукову категорію правову систему активно почали досліджувати у 80-ті роки минулого століття. У цьому контексті слід підкреслити, що питання про поняття, суть та компонентний склад правової системи було вперше серйозно досліджено на Всесоюзній науково-теоретичній конференції у Звенигороді, присвяченій проблемам радянської правової системи, у 1987 році. За підсумками цієї конференції були сформульовані основні підходи до розуміння правової системи в межах радянської юридичної науки.

Всю багатоманітність поглядів на склад правової системи, які з початку 1980-х рр. було висловлено в юридичній літературі, можна розділити на дві групи.

Прихильники першого підходу пропонують лише приблизний, невичерпний перелік елементів правової системи. Така позиція базується на розумінні правової системи в якості комплексу всіх правових явищ певного суспільства. Таким чином, склад її елементів може бути настільки широкий, наскільки це дозволить чіткість або нечіткість обраного критерію відмежування правових явищ від неправових (або частково правових).

Прихильники другого підходу надають вичерпні переліки частин правової системи, але, на жаль, при цьому не вказують на покладений в основу цього відбору об'єднуючий чинник, унаслідок чого згадані переліки, як правило, виглядають досить спірно.

Одним із найяскравіших підходів до розуміння правової системи радянської доби є науковий доробок С. С. Алексєєва². Вчений розглядає правову систему як сукупність певних підсистем. До таких підсистем він відносить: 1) сукупність норм, закріплених в об'єктивних формах; 2) правову ідеологію; 3) юридичну практику. Важливо зазначити те, що саме такий підхід до розуміння правової системи не втратив актуальності й

сьогодні. Наприклад, з таким підходом до розуміння правової системи погоджуються такі відомі сучасні теоретики права, як О. В. Зайчук, Л. Б. Тіунова та ін.³

Крім того, радянська доба породила такий досить цікавий і специфічний компонент правової системи, як юридична надбудова. Цей елемент надовго вкоренився у працях, присвячених правовій системі. Так, на думку В. К. Бабаєва, необхідно розрізнити поняття «правова система» і «юридична надбудова». Остання, як вважає вчений, містить у собі правові погляди, правові норми, правові відносини і правові установи. Вчений звертає увагу на те, що: «юридична надбудова – це складова частина правової системи»⁴. Варто зазначити те, що ця праця була написана після розпаду Радянського Союзу коли відпала фактично необхідність використовувати категорію «правова» або «юридична надбудова». Фактично категорія «правова надбудова» не має самостійної ваги в юридичній науці. Це насамперед пов'язано з тим, що вона була вимушено долучена до предмета правознавства внаслідок великого значення для марксистсько-ленінського історичного матеріалізму у питанні характеристики суспільно-економічної формації як поєднання економічного базису та обумовлених ним політичної та правової надбудов.

З часу отримання Україною незалежності почався активний процес переосмислення юридичної наукової спадщини Радянського Союзу. Безперечно, цей процес торкнувся і такої фундаментальної категорії, як правова система.

На сьогодні загально визнаним є те, що правова система – це фундаментальна категорія вітчизняної юриспруденції. Разом із тим правова система належить до різновиду соціальних систем. Таким чином, можна стверджувати, що правова система України є соціальною системою. При цьому соціальні системи є різновидом систем взагалі. Отже, комплексний аналіз правової системи України як соціальної системи має виходити із аналізу, по-перше, тих чинників, які притаманні системам в цілому. По-друге, такий аналіз повинен враховувати ті специфічні риси, які властиві соціальним системам і правовій системі зокрема, як різновиду соціальної системи. У цьому контексті надзвичайно цінною є думка Б. В. Малишева про те, що основні прояви кожного виду систем одночасно є і схожими на прояви всіх інших систем цього виду, і мають окремі риси, притаманні лише їм⁵.

За загальним правилом, особливості тієї чи іншої правової системи виражаються поняттям «національна правова система». Ця категорія активно використовується у порівняльному правознавстві. При цьому, якщо порівнювати поняття «соціальна система», «правова система», та «національна правова система», то їх можна співвідносити як «загальне», «окреме» та «особливе».

Безперечним фактом є те, що правова система, як підвид систем взагалі, виражає та конкретизує основні риси систем взагалі та соціальних систем зокрема. При цьому визначення основних ознак та пізнання головних закономірностей системи незалежно від їх предметної приналежності є об'єктом дослідження так званої загальної теорії систем. Загальна теорія систем являє собою загальнонауковий методологічний напрям, пов'язаний з розробкою сукупності філософських, теоретичних, конкретно-наукових і прикладних питань аналізу та синтезу складних систем навколишньої природи. Передумовою для створення загальної теорії систем є аналогії або ізоморфізм процесів, що відбуваються в системах різних типів. Тут йдеться про: технічні, біологічні, соціальні, економічні, правові та багато інших видів систем. При цьому, на думку спеціалістів, доведений ізоморфізм або аналогія процесів у системах різної природи або якості дає підстави й можливості переносити знання з однієї сфери до іншої⁶. Таким чином, виявляючи певні риси економічних систем, ми можемо відшукати аналогічні риси у правових системах.

Аналіз наукової літератури надає можливість виокремити такі ознаки, що властиві для правової системи України, як соціальної системи: цілісність, інтегративність, ієрархічність, емерджентність, функціональність і цілеспрямованість⁷. При цьому ці ознаки властиві й іншим соціальним системам. Отже, коротко зупинимося на кожній із цих ознак та розкриємо їх особливості стосовно правової системи України. Почнемо із цілісності. За загальним правилом явище вважається цілим, якщо зв'язки між його складовими сильніші за зв'язки з навколишнім середовищем. Більшість дослідників погоджується з тим, що будь-яка система є цілим, але не будь-яке ціле є системою. Ціле складається з певним чином пов'язаних між собою частин. Залежно від типу зв'язків ціле може бути системою або її протилежністю – конгломератом чи сумативною множиною. Цілісність обумовлює те, що будь-яка система є автономним явищем, яке має певний склад елементів (компонентів) та структуру зв'язків між ними. При цьому саме цілісність є головною, визначальною властивістю системи. Для виявлення системності необхідне насамперед знання цілісності, а не навпаки. Таке співвідношення понять «цілісність» і «системність» виявляється і підтверджується як історією науки, так і кожним конкретним дослідженням. Дотримання такого співвідношення є необхідною умовою системного дослідження.

Крім того, поняття цілого і системи («цілісності» й «системності») відрізняються між собою також і за змістом: по-перше, за ступенем абстрактності; по-друге, по суті. Якщо системність передбачає наявність зв'язків між компонентами об'єкта, їх впорядкованість, то цілісність відображає силу та істотність цих зв'язків порівняно із зовнішніми зв'язками об'єкта. Саме істотність та більша сила зв'язків цих частин між собою, ніж з іншими об'єктами, і створює цілісність, якісну визначеність, виділеність цього об'єкта.

У цілому ж будь-яке явище дійсності, в тому числі й правова система, зв'язане з іншими явищами великою кількістю різноманітних зв'язків та відношень. Таким чином, можна з певною мірою умовності говорити про те, що опосередковано будь-яке явище взаємодіє з усіма існуючими явищами. В універсальному взаємозв'язку виявляється властивість неперервності матеріального світу. Проте у такій неперервності спостері-

гаються помітні відмінності в інтенсивності взаємодії між окремими явищами. Власне, відмінність в інтенсивності зв'язків та відношень і дає змогу виділяти «окремі» явища, що, в свою чергу, і є виразом їх цілісності, певної автономності, незалежності. А це й буде виявом перервності реальної дійсності, що виступає в формі «окремоті» об'єктів як наслідку їх цілісності.

При цьому, на думку спеціалістів, інтенсивність внутрішніх зв'язків об'єкта, відносно більша величина їх сили, міцності та постійності створює нові властивості (або стає умовою їх вияву), робить якісно відмінним даний об'єкт від усіх інших (кількісні зміни сили зв'язків зумовлюють якісні зміни їх форми). Структура, що об'єднує елементи і властивості об'єкта, виступає як певний закон даного об'єкта чи класу об'єктів. Цей закон є об'єктивним, його існування не залежить від нашої волі, і тому, хоч як би ми комбінували всі можливі варіанти поєднання властивостей та елементів, річ (система, об'єкт) буде залишатися такою, якою вона є. І якщо ми захочемо пізнати, яким є «закон» цього об'єкта, ми повинні звернутися до самого об'єкта або до такої логічної моделі, яка ізоморфна його структурі (адекватно, істинно відображає цей реальний об'єкт у свідомості людини), а не до довільного поєднання його певних, окремих властивостей і відношень. Це означає, що «системність» ідеальних моделей (а отже, їх цілісність та впорядкованість) повинна бути адекватним відображенням відповідних їм реальних систем (об'єктів)⁸.

Інтегративність є деталізацією цілісності й означає, що система в якості своїх складових об'єднує (інтегрує) за певним критерієм всі явища, які належать до певної сфери і мають спільну природу.

Ієрархічність, як ознака правової системи України, виявляється у тому, що кожна система складається з певної кількості підсистем, що утворюються її однорідними елементами. Своєю чергою, кожен елемент системи являє собою міні-систему. Кожна система субординована вищестоящим системам і координована із системами свого рівня.

Емерджентність означає, що система має властивості, які не притаманні будь-якій з її частин і не еквівалентні простій сумі властивостей її частин.

Функціональність є продовженням емерджентності. Система проявляє себе ззовні, вступає у відносини з іншими явищами завдяки своїм функціям, які є засобами досягнення її зовнішніх цілей. Елементи (компоненти) системи мають функції, завдяки яким система досягає внутрішніх цілей. Дія всіх функцій має бути чітко внутрішньо узгоджена, в протилежному випадку результат розвитку системи не відповідатиме її цілям, внаслідок чого еволюцію системи буде загальмовано або виникнуть регресивні прояви.

Цілеспрямованість є однією із визначальних ознак будь-якої системи. Мета – це той результат, стан, якого має досягти система у процесі свого функціонування. В одному аспекті ця риса виражає придатність системи бути засобом для досягнення мети, що вирішує внутрішні протиріччя системи, а в іншому – вказує на напрям розвитку й змін системи. Цілі системи: 1) породжують саму систему шляхом надання зв'язкам частин цілого системного характеру; 2) відмежовують систему від середовища; 3) сприяють розвитку системи завдяки вирішенню її внутрішніх протиріч; 4) обумовлюють функції системи та її елементів; 5) обумовлюють склад і структуру системи.

Крім цих ознак, для будь-якої системи, а зокрема для правової системи України, характерними є наступні ознаки:

Подільність – цілісна система завжди складається з частин, елементів.

Різноманітність – кожний елемент володіє відповідними специфічними властивостями, поведінкою, що відрізняються від інших елементів.

Ідентифікаційність – кожний елемент може бути виділений із системи (умовно або фактично, відносно або абсолютно).

Ізольованість – сукупності елементів та їх взаємозв'язки можуть бути оконтурені, відокремлені від середовища та розглядатися відносно ізольовано.

Стійкість – здатність утримувати параметри в заданих межах.

Стійкість зв'язків – зв'язки між елементами системи сильніші від зв'язків між елементами та навколишнім середовищем.

При цьому важливою є та обставина, що перелічені ознаки соціальної системи в цілому та правової системи України зокрема взаємопов'язані, кожна властивість зумовлює іншу, одна властивість не може існувати без іншої.

Таким чином, у результаті проведеного дослідження ми прийшли до наступних висновків:

1. Правова система України є фундаментальною категорією вітчизняної юриспруденції. Хоча правова система України є унікальною, проте за своєю природою вона є соціальною системою. Крім того, на неї поширюються всі ті закономірності, які властиві для функціонування будь-якої системи.

2. Правова система України, як соціальна система конкретизує основні риси систем та соціальних систем зокрема. Вона як соціальна система володіє тими ж ознаками, що характерні для всіх інших соціальних систем. При цьому кожна із цих ознак має самостійне змістове наповнення та характеризує окрему площину функціонування соціальних систем та правової системи України зокрема.

3. До основних ознак правової системи України, на нашу думку, варто віднести: цілісність, ієрархічність, інтегративність, подільність, функціональність, цілеспрямованість, емерджентність, подільність, різноманітність, ідентифікаційність, ізольованість, стійкість зв'язків та ін.

- ¹ Котюк В. О. Теорія права: курс лекцій : навч. посіб. для юрид. фак. вузів / В. О. Котюк. – К. : Вентурі, 1996. – С. 54.
- ² Алексеев С. С. Общая теория права : в 2 т. / С. С. Алексеев. – М., 1981. – Т. 1. – С. 87.
- ³ Зайчук О. В. Правовая система США (историко-теоретический анализ) / О. В. Зайчук. – К., 1992. – С. 12; Тиунова Л. Б. Системные связи правовой действительности: Методология и теория / Л. Б. Тиунова. – СПб., 1991. – С. 6.
- ⁴ Бабаев В. К. Правовая система общества / В. К. Бабаев // Общая теория права. Курс лекций / под ред. В. К. Бабаева. – Н. Новгород, 1993. – С. 85.
- ⁵ Малишев Б. В. Правова система (телеологічний вимір) : моногр. / Б. В. Малишев – К. : ВД «Дакор», 2012. – С. 65.
- ⁶ Месарович М. Общая теория систем: Математические основы / М. Месарович, Я. Тахакара. – М. : Мир, 1978. – 311 с.
- ⁷ Малишев Б. В. Вказана праця. – С. 67.
- ⁸ Могилевский В. Д. Методология систем: вербальный подход / В. Д. Могилевский. – М. : ОАО «Изд-во Экономика», 1999. – С. 36.

Резюме

Кочубей Л. О. Ознаки правової системи України як соціальної системи.

Стаття присвячена дослідженню ознак правової системи України як соціальної системи. Проаналізовано основні підходи до розуміння ознак соціальних систем та систем взагалі, які існують у вітчизняній і зарубіжній літературі. На підставі проведеного дослідження визначено основні ознаки, які властиві правовій системі України як соціальній системі.

Ключові слова: правова система, ознаки правової системи, Україна, цілісність, ієрархічність, інтегративність, функціональність, цілеспрямованість.

Резюме

Кочубей Л. О. Признаки правовой системы Украины как социальной системы.

Статья посвящена исследованию признаков правовой системы Украины как социальной системы. Проанализированы основные подходы к пониманию признаков социальных систем и систем вообще, существующих в отечественной и зарубежной литературе. На основании проведенного исследования определены основные признаки, присущие правовой системе Украины как социальной системе.

Ключевые слова: правовая система, признаки правовой системы, Украина, целостность, иерархичность, интегративность, функциональность, целеустремленность.

Summary

Kochubei L. Signs of the legal system of Ukraine as a social system.

The article investigates the features of the legal system of Ukraine, as a social system. Analyzed main approaches to understanding the signs of social systems and all existing in the domestic and foreign literature. Based on the study identified the main features inherent in the legal system of Ukraine as a social system.

Key words: the legal system, the legal system of signs, Ukraine, integrity, hierarchy, of integrity, functionality and purpose.

УДК 347.1

O. PRYKHODKO

Oleksandra Prykhodko, student of Taras Shevchenko National University of Kyiv

A ROLE OF THE PUBLIC AUTHORITIES IN THE PROCEDURE FOR APOSTILIZATION OR CONSULAR LEGALIZATION

Actuality. Globalization which covers today all processes in the society leads to active migration of persons, businesses. Formation of public, business and personal relations with an international element causes a necessity of existence of a clear mechanism for confirmation of the validity of documents issued in the territory of one state in order to be valid in the territory of other states.

In the present-day life the issues arise quite often that concern the validity of official documents of Ukraine in the territory of foreign states and, on the contrary, the divergences arise more often that concern confirmation of the validity of different documents in the corresponding states. In practice it is difficult enough to find out whether a document issued in one state is valid in the other, or whether it has been signed by an authorized person or issued by an appropriate state body.

A purpose of the research is to determine a mechanism of consular legalization and apostilization of documents, and a role of public authorities in these procedures.

Basic contents. That the document has acquired the right to exist in international circulation, i.e. for its use in other countries, it is necessary to legalize it – in other words, to confirm the validity of the document, and also the validity of signatures and seals attached unless otherwise provided by international treaties. So, legalization of documents is required for giving validity to the document in the territory of another state.